

Hazelaar, lekker en gezond

door Leo van den Berkmortel

In 2018 staan de eetbare planten in de schijnwerper. Daarvan is de Hazelaar degene die na de laatste IJstijd als een van de eerste bomen terugkeerde in onze streken. Niet alleen werden de vruchten gegeten, onze voorouders vlochten van de twijgen ook wanden in woningen. Daarvoor gebruikten ze overigens vaker wilgentwijgen. Ook gebruikten ze gevorkte, eenjarige twijgen als wichelroede om water op te sporen.

Door zijn vroege bloei wordt de Hazelaar zeer gewaardeerd door imkers. Toch worden de bloemen niet hoofdzakelijk bestoven door bijen, maar door de wind. Voor bijen is het in de bloeitijd vaak te koud.

Naamgeving

De naam 'hazel' komt wellicht van het Angelsaksische 'haes', dat 'bevelen' betekent. Een hazelstaf duidt op gezag. Maar de naam kan ook afgeleid zijn van 'haesel', dat 'muts' betekent en verwijst naar het vruchtomhulsel. *Corylus* komt van het Griekse 'korys', dat 'hoofddekse' betekent, terwijl *avellana* verwijst naar Abellana in Klein-Azië of Avella, het tegenwoordige Avelino bij Napels. Beide streken zijn centra van hazelnotenteelt.

Herkomst

De Gewone hazelaar, *C. avellana*, komt oorspronkelijk in het Middellandse-Zeegebied voor, maar is al sinds de laatste IJstijd in heel Europa verspreid. De Hazelaar hoort tot de familie Betulaceae. Het is een grote struik die heel goed schaduw verdraagt. Daarbij is hij vorsttolerant. Van nature groeit hij op vochtige, lemige bodems van beekdalen en langs bosranden in het oosten, midden en zuiden van Nederland.

In Europa komen nog twee *Corylus*-soorten voor: *C. colurna*, de Boomhazelaar, op de Balkan en *C. maxima*, de Lambertsnoot, in ZO-Europa en W.-Azië. Daarnaast kennen we nog: *C. americana*, *C. cornuta* uit N.-Amerika, *C. chinensis* en *C. fargesii* uit Z.-China, *C. jacquemontii* uit de Himalaya en *C. sieboldiana* uit Japan.

Kenmerken

De Gewone hazelaar is een struik van gemiddeld 4 m hoog en te herkennen aan klierachtige beharing op de twijgen. Het blad is duidelijk te herkennen aan de bijna ronde vorm, kort toegespitst en de bladrand is onregelmatig dubbelgezaagd. De onderzijde is op de nerven behaard. De Hazelaar is een 'naaktbloeier', d.w.z. dat de plant bloeit voordat de bladeren uitlopen. Voor de bestuiving is hij afhankelijk van de wind. De plant is eenhuizig, dus de mannelijke en de vrouwelijke bloeiwijzen zitten apart, maar wel aan dezelfde struik. De mannelijke katjes zijn 3-6 cm en zijn al in de zomer aanwezig in de oksels van de bladeren. Vanaf januari bloeien ze geel, in trossen van twee tot vijf bijeen. De vrouwelijke bloemen verschijnen in februari met twee tot vier stuks in een klein knopje bij elkaar. Tijdens de bloei steken alleen de rode stijlen met de stempels naar buiten.

De vrucht is een noot, omgeven door een huls van twee vruchtbladen, die rijp is in september-oktober. Hoewel de Hazelaar een lichtminnende boom is, verdraagt hij schaduw redelijk goed. Daarom kon hij eeuwenlang als 'hakhoutboom' overleven. Dat zijn meerstammige bomen/struiken die in het verleden herhaaldelijk zijn gekapt en dan weer uitschoten.

De oudste en omvangrijkste hakhoutstoven vindt men in Vlaanderen, vaak in de vorm van hagen. Ook zonder een hakhoutverleden groeien Hazelaars vaak als meerstammige struiken.

Van de Gewone hazelaar vindt men dan ook geen oude bomen, maar wel oude hakhoutstoven.

Alleen van de Boomhazelaar bestaan wel oude bomen, zoals in de Hortus Amsterdam, waar een Boomhazelaar staat die in 1795 geplant is en nu een stamomtrek van 3 m heeft. Dit is tevens de oudste boom van Amsterdam en de oudste Boomhazelaar van Nederland.

Historie

Uit opgravingen van paalwoningen uit de neolithische tijd (5000-2000 v. Chr.) weten we dat hazelnoten toen al gegeten werden. Karel de Grote heeft bevorderd dat de Hazelaar door heel zijn rijk verspreid werd. De landen waar tegenwoordig de meeste hazelnoten geteeld worden zijn Turkije en andere landen rond de Zwarte Zee en Italië, Frankrijk, Engeland en Zweden. De vruchtdragende Hazelaar en de hazelnoot zelf zijn symbolen van vruchtbaarheid. Een anoniem middeleeuws lied gaat als volgt:

*Daer sou een meysje gaen balen nryn,
Het was 's avonds maer alle soo late,
Zy quam al voor een Hazelaers boom
En daer bleef zy wat tegen praten;*

*- Wel Hazelaar, zoo zey zy,
Wel Hazelaersboom,
En van waer bent gy zoo groene?-
Mooy meysje, zoo zey hy, meysje fyn,
En van waer bent gy zoo schonne?...*

In een Iers Keltisch verhaal loopt een edelvrouwe een hazelaarsbosje in om de goden te vragen haar te genezen van onvruchtbaarheid.

'Noten kraken' (Nüsse knacken) staat in Duitsland voor geslachtsgemeenschap. Flirten heet in Westfalen: in de Hazelaar gaan ('im Hasel gehen').

De Hazelaar is in de Germaanse traditie gewijd aan de dondergod en vruchtbaarheidsgod Donar of Thor. Donar/Thor was ook de beschermer van het gerecht. De gerechtsplaatsen werden daarom van het volk afgeschermd met gekruiste hazelstokken. Zo'n omheining werd gerespecteerd omdat ze heilig was. De Hazelaar speelde ook een belangrijke rol in de dendocultus. Men heeft hazelnoten en hazelstokken gevonden in veel graven.

'Noten kraken' (Nüsse knacken) staat in Duitsland voor geslachts-gemeenschap.

Bijzonderheden

Hazelnoten worden tegenwoordig gegeten in desserts, chocolade, pudding, ijs, vruchtensalade en vleesvulling. Ze zijn een bron van vitamine E, ongeveer 60 % onverzadigde vetzuren, 14-20 % eiwitten, 8-14 % sacchariden en verder kalium, fosfor, calcium, magnesium, ijzer en koper. Daarnaast bevatten ze ook foliumzuur, vitamine B, provitamine A en tot 30 mg vitamine C per 100 g. Vanwegen hun smaak zijn ze bij velen geliefder dan walnoten. Eekhoorns en vogels zijn er dol op. De noten worden door vogels als de Gaai verspreid;

Corylus avellana

ze zijn ook geliefd bij muizen.

De noten worden niet geplukt, maar men schudt aan de struik om daarna de noten te rapen. Bewaar de noten in hun doppen om uitdroging te voorkomen.

Schaafsel van hazelaarhout kan aan troebele wijn worden toegevoegd, waarna die binnen 24 uur helder wordt.

Vermenigvuldiging

Om zaden te zaaien dient men die in het najaar direct in de grond te stoppen, of te bewaren in vochtig turfmoel in de koelkast. Omdat de doppen hard zijn kun je ze het beste wat beschadigen met schuurpapier of een vijl. Na het zaaien moet het zaaibakje naar buiten om bloot te stellen aan alle weersomstandigheden, vooral ook vorst, om de kiemrust te doorbreken. In het voorjaar zullen ze kiemen. De jonge plantjes kun je laten overwinteren in een koude kas of bak. Twee jaar na het kiemen kunnen ze geplant worden. Na ca. tien jaar zal een zaailing voor het eerst noten produceren.

Kweekvormen worden vermeerderd door enten. Tijdens de zomer kun je ook groene takjes stekken en laten wortelen met behulp van stekpoeder, maar beter kun je ze afleggen: buig enkele jonge scheuten naar de grond en aard ze aan. Op de plaats waar ze de aarde raken zullen wortels en nieuwe scheuten ontstaan. Die kun je een jaar later afsteken en elders planten.

Soorten en cultivars

Uit kruisingen van *C. avellana* met *C. maxima* en *C. colurna* zijn variëteiten ontwikkeld met grotere vruchten. Die zijn niet alleen geselecteerd voor de productie van grote noten, maar ook om noten met minder vliezen te verkrijgen. De kleinere noten van de Gewone hazelaar worden echter gewaardeerd om hun meer uitgesproken smaak. Bekende cultivars zijn: 'Aurea': met goudgele bladeren, die helaas in felle zon kunnen verbranden. 'Contorta', Kronkelhazelaar: takken, twijgen en bladeren spiraalvormig gedraaid. Vooral mooi in de winter als het - lelijke - kronkelige blad eraf is. Die is vaak geënt op Gewone hazelaar, maar geeft veel opslag en vergt dus erg veel snoeiwerk. Dat gebeurt zelden als hij is geënt op *C. colurna*, de Boomhazelaar. 'Fuscorubra': bladeren bruinrood tot purperachtig, later vaak groen wordend. 'Heterophylla': bladeren veerspletig. 'Pendula', Treurhazelaar: met hangende takken.

Ziekten en plagen

De hazelnootknopmijt zorgt ervoor dat de knoppen zeer dik opzwellen en afsterven. De heester wordt ook geplaagd door de hazelnootboorder. Deze kever legt zijn eitjes in de jonge hazelnoten. De larven die eruit komen eten het vruchtvlees van op. De bladsnuitkever (*Phyllobius* sp.) vreet het blad aan en rolt het op. Maar de schade door deze plagen is beperkt.

Bronnen

- * Jan de Koning & Wim van den Broek *Dendrologie van de Lage Landen* KNNV-Uitgeverij 14e druk, 2000
- * Frank Moens & Roelie de Weerd, Bomenstichting Utrecht: *Bomen en mensen, een oeroude relatie* Uitg. Boom Amsterdam 2001

- * Frank Moens, Bomenstichting *Bijzondere bomen in Nederland* Uitg. Boom 2010
- * Bert Maes *Inbeemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen* Uitg. Boom 2006
- * Dagmar Lánská *Eetbare planten* Uitg. Zuid Boekproducties b.v., 2003
- * Richard Mabey *Eetbare wilde plante* Uitg. Het Spectrum, 2004
- * Jekka McVigor: *Van zaad tot plant* Uitg. Terra/Lannoo, 2002
- * S. de Boer *Het stekken van boomkwekerijgewassen* Herziene derde druk 1974, Proefstation voor de Boomkwekerij Booskoop
- * Wikipedia

Corylus avellana 'Contorta', opslag onderstam

